Miscellanea

Н. Полонська-Василенко

НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА А. Ю. КРИМСЬКОГО

(У справі рукопису «Історії Хазар»).

Серед великого числа статтей, присвячених особі та науковій праці академіка А. Ю. Кримського, що їх викликав ювілейний рік 100 ліття з дня його народження, мають великий інтерес дві замітки (може їх було і більше), присвячені питанню про його рукописи. В одній з еміграційних газет був вміщений передрук із повідомлення в пресі за залізною завісою про те, що син пок. академіка передав його рукописи та бібліотеку до Української Академії Наук. Друга коротенька замітка в «Українському Слові» від 14 листопада 1971 року дає стислий перелік рукописів, що зберігаються в бібліотеці Української Академії Наук: їх «близько 600 манукриптів». Очевидно це й є ті рукописи, що їх передав син академіка.

Хочу подати кілька завважень з цього приводу. Цей син, Микола Агатенгелович, народився в 1931 році, і я бачила його в останний раз в 1940, а може 1939 році, коли ще він був маленьким хлопчиком. Таким чином власних спогадів про події 1941 року він не міг мати, а головне не міг знати долі рукописів батька, тимбільше, що мешкав у Звенигородці.

А. Ю. Кримський завжди ділив свій час між Звенигородкою та Києвом, де мав квартиру з двох кімнат і кухнею на Мало-Підвальній вулиці. Проживав він там во всякому разі з 1918 року, коли я вперше, як вчений секретар Археологічного Інститута, заходила до нього. З липня, коли починалися ферії в Академії, він виїздив здебільшого до Звенигородки, де мав садибу і де мешкали сестра, старша за нього, та брат, а з 1930 року дружина з хлопчиком. Ніхто з його родини не цікавився його науковими працями та бібліотекою.

Його бібліотека була поділена на три частини: найцікавіша частина «орієнталія» була передана А. Ю. Кримським Академії Наук і стояла в «кабінеті Кримського». Друга частина — переважно українського змісту стояла в його помешканні на М. Підвальній: там книжки стояли в двох кімнатах на полицях до самої стелі. Третя частина перевозилася до Звенигородки, залежно від теми, над якою працював він там. В замітці з приводу передачі сином сл. п. Крим-

ського, М. Кримським бібліотеки до Української Академії Наук не ясно, яка саме частина передана. М. Кримський звернув увагу бібліотеки на те, що на книжках поставлено числа — це зробили німці, які хотіли вивозити книжки, але не встигли. Можна думати, що мова мовиться про Звенигородську бібліотеку. Проте невідома доля київської частини бібліотеки, яка залишилася в порожному помешканні Кримського. В час його загибелі, на початку липня, Академія Наук була вже евакуйована до Уфи і ледви чи хтось міг дбати про передачу їй цієї спадщини.

Я також не знаю, які саме рукописи залишив Кримський. В «Українському Слові» читаємо так: «Крім літературних і мовознавчих матеріялів — рукописи, що стосуються історії України перших десятиліть 20 го століття. Зокрема, «пише журнал (народна творчість та етнографія) привертають увагу праці А. Кримського з історії побуту, мови і літератури Закавказзя, Криму та інших народів нашої країни... (Н. П-В). Арабського мовознавства стосуються такі рукописи: «Матеріяли до вивчення мови, літератури та побуту Сирії», «Історія філології у арабів», «Арабська література»... крім прозаїчних творів тут є переклади віршів з «Хамаса», і антології давноарабської поезії VI—VIII віків»... Мою увагу притягує в цьому списку відсутність дуже великої праці акад. А. Кримського «Історії Хазар». Над цією темою працював він в останні роки свого життя. Написані його рукою аркуші передруковувала на машинці Ольга Петрівна Косач Кривелюкова, але потім, в середині 1930-их років, не знаю чому відмовилася продовжувати працю. Тоді, в 1936 році, А. Кримський звернувся до мене з проханням продовжувати працю від якої відмовилася Ольга Петрівна. Моє становище було таке: року 1932 мене було звільнено з Академії Наук, року 1935 помер мій чоловік, і я перейшла на становище приватної «машиністки». Я мала машинку з двома шрифтами — словянським та латинським і це було дуже зручно для передрукування праці Кримського, де було багато різних цитат та бібліографічних вказівок різними мовами. Року 1937 мене знову прийняли на працю в Академії Наук і я не пригадую хто продовжував друкувати і чи було доведено її до кінця.

Року 1941, після початку війни з Гітлером, Кримський, що був у Криму, подався до Звенигородки. Зв'язок з Києвом підтримував його служник Мельниченко; в помешканні Кримського мешкала його сестра, яка використала нагоду пожити в Києві, поки брат був у Звенигородці. Якось, мабуть на самому початку липня, привіз Мельниченко мені три пакунки з рукописами і лист Кримського. Він писав, що надсилає мені рукописи «Історії Хазар» і просить примістити в надійному місці. Час був неспокійний. Всі боялися евакуації і не було кому передати рукопис. Я передала на схованку до Бібліотеки Академії.

Тому, коли приїхав до Киева учень академіка Кримського, на якого він покладав великі надії, п. Омелян Пріцак, я передала йому один з пакетів. Два залишилися в Бібліотеці. Мене дуже здивувало,

що в списку не згадано «Історії Хазар». Яка її доля? Може була вивезена, або загинула під час пожежі? Тому копія рукопису, яку передала я проф. О. Пріцакові набуває ще більшої ціни. Може він став унікатом?

Історія цього списка така. Переживали ми страшні події евакуації з України. Гинули люди, гинули рукописи. Під час евакуації Киева німецькі вояки викинули з авта, на якому їхав митрополит Ніканор, цінні рукописи Київської метрополії, а в тому числі рукопис спогадів митрополита Василя Липківського. При виїзді зі Львова загинули рукописи НТШ. При нашому виїзді з Праги загинули мої власні рукописи та рукописи мого чоловіка, академіка М. Василенко. Цілком природньо, що питати когось, чи цілі у нього рукописи, було щонайменше недоречно. Лише в середині 1950-их років, при зустрічі в Мюнхені. в УВУ, я обережно спитала професора О. Пріцака, чи цілий рукопис Кримського? Я дістала позитивну відповідь і заспокоїлася. Минуло ще 15 років — і в списку праць, що їх має друкувати Гарвардський університет, я не побачила «Історії Хазар» академіка Кримського. Тоді я спитала проф. Пріцака, чому не вніс він її до списка видань. Професор О. Пріцак відповів мені (27. X. 1971), що в тому пакунку, що я передала йому є тільки «поодинокі частини». «Очевидно, якщо б я мав до диспозиції повний текст, то безумовно давно б оцю працю опублікував. Все таки ще в 1965 році я опублікував у німецькому перекладі основне з тої частини праці Кримського, яка мені була доступна: його інтерпретацію революції Кабарів. По моєму, виданий мною витяг із монографії Кримського включає в собі найважніше відкриття і тому я вважав своїм обов'язком подати його до відома наукового світу».

Тепер, коли з'ясовується, що ввесь рукопис А. Кримського не існує, у всякому разі не входить він в число тих 600 манускриптів, навіть частина рукопису, що її зберіг професор О. Пріцак набуває ще більше ціни, і було б бажано, щоб він надрукував її мовою, якою її було написано, бо мова Кримського дуже своєрідна і не надається до перекладу.*

Від Редакції: Перший раз про рукопис «Історії «Хазар» акад. Кримського написала проф. Н. Полонська-Василенко в своїй статті «Агатангел Кримський» у 1949 році (Україна, Париж, ч. 2, 1949, стор. 121-128). Згадуючи про рукописи Кримського, авторка писала« «на щастя для науки, молодий учень Кримського, д-р О. Пріцак спромігся вивезли деякі з праць Кримського (вони були в кількох примірниках). Серед них Історію хозар».

У 1971 році відзначувано 100 років від народження А. Кримського і дуже шкода, що тоді не появилася відповідна стаття проф. О. Пріцака з докладним описом рукопису «Історії Хазар». Проте це можна і потрібно зробити тепер.

Тут також треба підкреслити, що в 1949 році проф. Н. Полонська-Василенко писала, що проф. О. Пріцак вивіз «деякі з праць»

Кримського, а в поміщеній статті в «Українському Історику» згадує лише про «Історію Хазар». У 1971 році появилася монографія К. І. Гурницького, «Кримський як історик» (Київ: «Наукова думка», 1971). Автор згадує, що в рукописі знаходиться двотомна «Історія хозарів» Кримського (Відділ рукописів ЦНБ АН УРСР, ф. І., № 2536 і 25576). Беручи до уваги, що в Україні дуже часто переводять відповідну «ідеологічну цензуру» історичних праць в наслідок якої появляються спотворені видання, рукопис праці акад. Кримського в посіданні проф. Пріцака набуває ще більшої ваги.

ЗАПРОШУЄМО ВСІХ ЧИТАЧІВ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА» СТАТИ МЕЦЕНАТОМ НАШОГО ЖУРНАЛУ.

ЗБІЛЬШУЙМО РЯДИ БУДІВНИЧИХ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ!